

Zeytindağı

Falih Rıfki Atay'ın "**Zeytindağı**" adlı eseri ve yazarının hayatı ile ilgili verilen kaynaklarda kapsamlı bilgiler sunulmaktadır. "**Zeytindağı**", Falih Rıfki Atay'ın **1932 yılında yayımlanmış** anı eseridir. Kitabın yeniden basım fikri, yazarın anılarına duyduğu özlem ve kitabın kitapçılarda azalması üzerine ortaya çıkmıştır.

Zeytindağı

Bu makaleyi Spotify'da sesli olarak dinlemek için podcast'ine bu linkten ulaşabilirsiniz.

1.1 Eserin Amacı ve İçeriği

"Zeytindağı", Falih Rıfki Atay'ın Birinci Dünya Savaşı'nın son aylarında yazdığı "**Ateş ve Güneş**" adlı kitabın devamı niteliğindedir. "Ateş ve Güneş" çöl ordusunun kahramanlık ve ıstırap hikayelerinden ibaretken, dönemin Bahriye Nazırı Cemal Paşa, yayımlanmasını uygun bulmamıştır. Atay, "Zeytindağı"nı hem beğenilen hem de beğenilmeyen şeyleri söylemenin mümkün olduğu bir dönemde bastırmıştır.

Kitabın temel amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son gençleri olan ve imparatorluktan hatırlarında hiçbir iz kalmayan **yeni Türkiye gençlerine, saltanatın Suriye, Filistin ve Hicaz'daki son yıllarını anlatmaktır**. Yazar, bu eserde **tarihin hakkını tarihe, Cemal Paşa'nın hakkını Cemal Paşa'ya verdiğini** belirtir. Atay, Meşrutiyet şahsiyetlerinde eser yazılmaya değer görmese de Meşrutiyet'in kendisini anlatmanın gerekliliğiyle "Zeytindağı"nı

yazdığını ve Cemal Paşa'dan bu amaçla çok bahsettiğini söyler. Eser, imparatorluğun çöküş sürecini ve bu süreçteki hataları yeni nesillere aktarmayı hedefler.

Bu makaleyi Youtube'da görüntülü olarak izlemek için videosuna bu linkten ulaşabilirsiniz.

1.2 Yazar Bilgileri

Falih Rıfki Atay, **1894 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1971 yılında vefat etmiştir.** İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde öğrenim görmüştür. Gazeteciliğe 1908 Devrimi'nden sonra "Tanin" gazetesinde başlamış, 1913'te Bâbüali Mektubî Kalemî'nde, ardından Dahiliye Hususi Kalemî'nde kâtip olarak görev yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na yedek subay olarak katılmış, bir süre sonra **4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın emir subayı olarak Kudüs ve Suriye'de bulunmuştur.** Bu dönemde resmi görevle Avrupa seyahatlerine de katılmıştır. Savaş sona erince Bahriye Hususi Kalem Müdür muavinliğine atanmıştır. 1918 yılında iki arkadaşıyla birlikte "**Akşam**" gazetesini kurmuştur. Devrim aleyhinde bulunanlarla çetin bir savaş veren Atay, **1922 yılında Bolu'dan milletvekili seçilmiş ve 1950'ye kadar milletvekilliği yapmıştır.** Bu süreçte "Hakimiyet-i Milliye", "Milliyet" ve "Ulus" gazetelerinin başyazarlığını üstlenmiştir. 1950'den sonra siyasi hayattan çekilerek tamamen gazeteciliğe adanmış, kısa bir süre "Cumhuriyet" gazetesine haftalık sohbetler yazdıktan sonra bir arkadaşıyla birlikte "Dünya" gazetesini kurmuştur.

Başlıca eserleri arasında "Zeytindağı" (1932), "Atatürk'ün Bana Anlattıkları" (1955), "Babanız Atatürk" (1955), "Çankaya" (1961), "Kurtuluş" (1966), "Atatürkçülük Nedir?" (1966), "Atatürk Ne İdi?" (1968) ve "Bayrak" (1970) bulunmaktadır.

1.3 Zeytindağı (Ölberg) Mekanı

Zeytindağı, kitabın adıdır ve aslında Almanca "Ölberg" veya Arapça "Cebelizzeytun" olarak da anılır. Birinci Dünya Savaşı'nda **Dördüncü Ordu Karargâhı'nın bulunduğu yerdir.** Zeytindağı, geniş bir çamlığın ortasında yer alır ve mimarisıyla dikkat çeker: banyolu odalarıyla bir Alman oteline, kiliseli kısmıyla bir manastıra, başörtülü ve hastalarından haber taşıyan hemşireleriyle bir kliniğe benzer.

1.4 I. Dünya Savaşı ve Sonrası Hatıraları

Falih Rıfki Atay, 1915-1918 yılları arasında Dördüncü Ordu Karargâhı'nda bulunmuştur. Kudüs'e vardığında cebinde sadece iki gümüş çeyrek parası olduğunu ve hemen karargâha yerleşmek zorunda kaldığını anlatır. Cemal Paşa'nın karargâhına gitmek, özellikle Şam'dan sonra, bir mabede çıkmak gibi baş döndürücü ve bir terör havası içinde geçmiştir. Yazar, Cemal Paşa'nın İstanbul'da sade ve sevimli olarak tanıdığı kişiliğinin karargâhta daha sert ve otoriter bir adama dönüştüğünü gözlemler. Cemal Paşa'nın otoriter ve keskin kararlarını bizzat tecrübe etmiştir; örneğin, **Nablus eşrafının vatan ihaneti suçlamasıyla sürgün edilme kararlarının nasıl alındığına tanık olmuştur.** Paşa'nın Nablusluları idama

mahkûm edip, son anda Anadolu'ya sürgün etmekle yetindiğini söyleyip, yazara "Ne yaparsın, burada böyle söküyor!" demesi, liderlerin pragmatik ve sert yüzünü gösterir.

Yazar, **Sina Çölü'ndeki zorlu koşulları, su ve yiyecek kıtlığını, kum fırtınalarını ve askerlerin çektiği acıları detaylı bir şekilde kaleme alır.** İngilizlerin Kanal'ı aşma girişimlerinin Türk askerlerinin kahramanca direnişleriyle nasıl püskürtüldüğünü aktarır. Hatta kendisi de Kanal bölgesindeki keşif görevlerinde bulunmuş ve bir seferinde bacağından yaralanmıştır. Savaşın en acımasız yüzünü **Beyrut'ta yaşarken görmüştür;** şehirde bir yandan suvareler ve eğlenceler devam ederken, diğer yanda **açlıktan ölen insanların cesetlerinin çöp arabalarıyla toplandığına tanık olmuştur.** Bu olay, savaşın "açık yüzü" olarak kalbinde derin bir iz bırakmıştır.

1.5 Siyasi Ortam ve Liderler

Kitap, Birinci Dünya Savaşı dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi atmosferini ve İttihat ve Terakki'nin önde gelen liderlerinin portrelerini sunar.

- **Cemal Paşa:** Savaş döneminde Suriye ve Batı Arabistan Umum Kumandanı olarak görev yapmıştır. Cemal Paşa, bürokrasiyi ve memur zihniyetini yıkmaya çalıştığını ve önemli projelerde uzmanlardan faydalandığını gösterir. Ancak onun gösterişe düşkünlüğü ve törenlerdeki şatafatı, hakkında "krallığını ilan mı edecek?" gibi dedikoduların yayılmasına neden olmuştur. Yazara göre Cemal Paşa'nın **en büyük hünneri, yabancı uzmanlardan istifade etmekte idi.** Yazar, Cemal Paşa'nın **"Kanun nedir? Ben yaptım, ben bozarım" şeklinde bir yaklaşım sergilediğini** aktarır, bu da o dönemdeki mutlak gücünü gösterir.
- **Enver Paşa:** Atay, Enver Paşa'yı **"diktatör" olarak tanımlar.** Onun "Allah tarafından büyük Türk hakanlığını kurmaya vekilim" gibi iddialarda bulunduğunu aktarır. Enver'in disiplinci olduğu ve Türkiye'nin Büyük Harbe girişinin onun kararı olduğunu ifade eder. Atay, Enver Paşa'nın İslamcı ve Ortaçağcı bir zihniyete sahip olduğunu, Almanya'dan zafer beklediğini ancak bu zaferin Türkiye'yi kurtarmayacağını düşündüğünü belirtir.
- **Talat Paşa:** Yazar, Talat Paşa'yı **"parti lideri"** olarak tanıdığını ve onun "Şark ahlakınca faziletinde şüphe edilmez bir şef" olduğunu ancak **yalanı ve zulmü ahlaksızlık saymadığını** belirtir. Onun hızlıca karar alabildiğini ve devlet içinde gizli faaliyetlerde bulunduğunu dile getirir.
- **Ali Fuad Bey (Erden):** Ordu Karargâhı'nda Genelkurmay Başkan Vekili olarak görev yapmıştır. Ciddi, disiplinli ve iltimaslara karşı bir karakter olarak tanımlanır. Cemal Paşa'nın "yarı siviller" yüzünden Ali Fuad Bey ile sık sık çatıştığı belirtilir. Ali Fuad Bey, sürgünlere şiddetle karşı çıkmıştır.
- **Halide Edip Hanım:** Halide Edip'in Ermeni politikasına eleştirel baktığı ve Türk Ocakları'nda konferanslar verdiği belirtilir. Cemal Paşa'nın talebiyle Beyrut'ta modern Türk okulları açmak üzere Şam'a gelmiş, ancak Suriye'ye muhtariyet verilmesi fikrini savunmasıyla Cemal Paşa'nın düşüncelerine ters düşmüştür. Atay, Halide Edip'in Ermeni politikalarındaki naifliğini ve Bahaettin Şakir ile olan karşılaşmasını anlatırken,

dönemin aydınlarının gerçeklerden ne kadar uzak olabildiğini gösterir.

- **İttihat ve Terakki:** Parti, iktidarı tamamen ele geçirmek yerine eski dönem adamlarına bırakmış, Mahmut Şevket Paşa ve Sait Halim Paşa gibi isimleri bulmuştur. Yazar, İttihat ve Terakki'nin Büyük Harbin ortalarına kadar sadrazamlığı kendine layık görmediğini belirtir. Parti içinde farklı liderlerin etrafında grupların oluştuğu ve "Cemal Paşa'nın adamı", "Enver Paşa'nın adamı", "Talat Paşa'nın adamı" gibi damgaların bulunduğu ifade edilir. Yazar, İttihat ve Terakki'nin sorumsuz adamlar tarafından soysuzlaştırıldığını savunur.
- **Aliye Divanharbi:** Bu askeri mahkeme, Suriye'de kırk kadar Arap milliyetçisini idam etmiştir. İdam edilenler arasında ayan azasından, milletvekilinden, gazeteciden ve şairden isimler bulunmaktadır. Yazar, Cemal Paşa'nın bu kararlarda kanundan istifade ettiğini, çünkü dava dosyaları İstanbul'a giderse işin altüst olacağından korktuğunu belirtir.
- **Tehcir (Göç Ettirme):** Ermeni tehciri için yapılan kanundan Dördüncü Ordu'nun da faydalanarak "zararlı gördüğü kimseleri ve aileleri harp sonuna kadar sürgün etmek" usulünü tuttuğu belirtilir. Yazar, bu sürgünlerin insanların hayatını nasıl etkilediğini, örneğin Konya'ya ve Bursa'ya gidenlerin savaş sonunu görmeyi başardığını, ancak Erzurum gibi yerlere gidenlerin zorluk çektiğini ifade eder. Yahudi tehciri konusunda ise, Cemal Paşa'nın Yahudi liderlerini tehdit ederek veya ikna ederek Filistin'deki Yahudilerin Hama ve Humus'a gitmelerini sağladığı anlatılır.

1.6 Savaş ve Çöl Hayatı

Çölde suyun, yiyeceğin ve ulaşımın ne kadar zor olduğunu vurgular. Özellikle Kanal Seferi'nde yaşanan su kıtlığı, kum fırtınaları ve askerlerin açlık-susuzluk içinde verdiği mücadele çarpıcı bir şekilde anlatılır. Çöl yaşamı, bedevilerin adetleri, yaşam tarzları ve aşiretler arası ilişkiler de detaylı olarak işlenir. Medine'nin kutsal, ancak aynı zamanda ticari yönü ve dilencilik faaliyetleri dikkat çekici bir şekilde tasvir edilir. Kudüs ise "dini oyunlaştırmış bir Garp tiyatrosu" olarak tanımlanır, kiliselerdeki rekabet ve kutsal ateş günü gibi olaylarla Hıristiyan cemaatleri arasındaki gerilimler aktarılır. Kitap, Anadolu'dan getirilen on binlerce çocuğun Medine, Aden, Kanal, Sarıkamış gibi cephelerde nasıl feda edildiğini ve "Ahmed" metaforu üzerinden bu kayıpların trajedisini dile getirir.

1.7 Dil ve Üslup

Falih Rıfki Atay'ın "Zeytindağı"ndaki üslubu, okuyucunun dikkatini çeken, çarpıcı ve edebi bir nitelik taşır. Eserde güçlü imgeler, ironi ve yer yer alaycı bir dil kullanılır. Nurullah Ataç, eserin akıcı olduğunu ve Falih Rıfki'nin üslubunun diğer kitaplarından daha göz kamaştırıcı olduğunu belirtmiştir. Yazar, doğrudan ve cesur bir anlatım benimser, gözlemlerini kişisel yorumlarıyla birleştirir ve okuyucuyu düşündürmeye sevk eder.

"Zeytindağı" Hakkında Çıkan Tenkitler ve Övgüler: "Zeytindağı" yayımlandığında çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Bazıları eseri Cemal Paşa aleyhinde telakki etmiş ve Falih Rıfki'yi "seciyesizlikle" suçlamıştır. Ancak Hüseyin Cahit Yalçın gibi eleştirmenler, bu

yorumlara karşı çıkararak, Atay'ın Cemal Paşa'yı zaafı ve meziyetleriyle gerçek bir insan gibi canlandırdığını ve bunun eski Dördüncü Ordu Kumandanı için şerefli olduğunu belirtmiştir.

Kitap hakkında çıkan olumlu tenkitlerden bazıları şunlardır:

- **Nurullah Ataç**, eserin akıcı olduğunu ve Falih Rıfki'nin üslubunun diğer kitaplarından daha göz kamaştırıcı olduğunu belirtmiştir.
- **Selami İzzet Sedes**, "Zeytindağı"nı her düşünen gencin okuması gereken bir eser olarak nitelendirmiş ve Falih'in kaleminin beynin pasını temizleyip ataletten kurtardığını söylemiştir.
- **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, eserin Cumhuriyet dönemi edebiyatının en büyük olaylarından birini teşkil ettiğini, Türk milletinin geçirdiği en facialı ve dehşetli devirlerden birini ele aldığını ve muharririn keskin zekasının bu devir üzerine berrak bir aydınlık gibi yansıdığını belirtmiştir.
- **Behçet Kemal Çağlar**, kitabı gençlere, okullara ve milli edebiyata bir örnek olarak göstermiş, okunmasının "adeta bir borç ve bir vazife" olduğunu vurgulamıştır.
- **Burhan Asaf Belge**, "Zeytindağı"nın Falih Rıfki'nin en olgunluk gösterdiği kitabı olduğunu, dil ve tekniğinin bu eserde kişiliğini tamamladığını ifade etmiştir.

Sonuç bölümünde, Cemal Paşa'nın savaşın sonunda, bir arkadaşının "Bu harbe niçin girdik?" sorusuna "Aylık vermek için! Hazine tamtakırdı. Para bulabilmek için ya bir tarafa boyun eğmeli ya öbür tarafla birleşmeli idik" cevabını verdiği aktarılır. Bu, "kırtasiye ve maaş imparatorluğunun" sonu olarak nitelenir. Yazar, "**İlim ve vatan adamı olunuz**" tavsiyesiyle kitabını bitirir.